

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: The Great Purge: Stalins purge of the thirties.

Verhaar, H.L.

Citation

Verhaar, H. L. (1970). Boekbespreking van: The Great Purge: Stalins purge of the thirties. *Acta Politica*, 5: 1969/1970(2), 228-230. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451231>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451231>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

bevat dat de moeite waard is. Zijn historische beschouwingen zijn boeiend en tonen een grote belezenheid en kennis van het onderwerp.

Ook treft men, verspreid door het boek veel behartenswaardige opmerkingen aan over het gedrag van kleine staten in bondgenootschappelijk verband en over de waarde van bondgenootschappen als zodanig. Het valt daarom des te meer te betreuren dat de auteur er onvoldoende in is geslaagd een systematisch afgerond betoog op te bouwen.

P. R. BAEHR

CONQUEST, ROBERT, *The Great Purge: Stalin's purge of the thirties*. New York etc. (Macmillan), 1968. —633 p. \$ 8.95.

Op 1 december 1934 werd te Leningrad de aanvoerder van de plaatselijke partijorganisatie Sergej Kirow vermoord. Nog diezelfde dag werd een stukje gelegenheidswetgeving van kracht, waarin de mogelijkheid was gegeven zonder veel juridische omhaal af te rekenen met 'terroristen'. Op basis van deze 'Lex Kirow' werd de jacht geopend op 'anti-Sowjet' elementen en het duurde niet lang of NKVD en justitie draaiden op volle toeren. Vooral in de tweede helft der dertiger jaren werd Rusland geteisterd door een vloedgolf van arrestaties en — meestal — geheime processen. Er waren tenslotte slechts weinigen die niet voortdurend in vrees leefden voor de nachtelijke 'klop op de deur'.

Lang na hun verdwijning van het politieke toneel werden in drie grote showprocessen (augustus 1936, januari 1937, maart 1938), op basis van geprefabriceerde bekentenissen, Stalins voormalige tegenstanders van Links en Rechts uit de weg geruimd. In hun val werden tallozen meegesleept. Enkele cijfers: van de 1966 afgevaardigden naar het zeventiende partijcongres (1934) werden er in de daaropvolgende vier jaar 1108 gearresteerd. In diezelfde periode werden van 139 mensen die na afloop van het zeventiende congres in het Centrale Comité waren gekozen, 98 gelijkwideerd. Deze cijfers zijn tegenwoordig in de Sowjet-Unie officieel, maar het getal der slachtoffers onder hen die geen deel hadden aan het politieke leven, is een goed bewaard geheim. In zijn 'geheime rede' had Chroesjtsjow het over 'duizenden' die door toedoen van Stalin de dood hadden gevonden, maar becijferingen van westerse geleerden, onder wie Robert Conquest, leren dat het hier veeleer om miljoenen gaat. Voor elk partijlid dat het slachtoffer werd van de Grote Terreur, gingen acht tot tien gewone burgers naar de cel. In de twee jaren 1937 en 1938 werden zeven miljoen mensen gearresteerd, van wie er volgens een voorzichtige schatting èèn miljoen werden geëxecuteerd. In de periode van 1936 tot 1950 bevonden zich gemiddeld acht miljoen gevangen in concentratiekampen, van wie er jaarlijks 10 % de dood vonden.

De officiële lezing die destijds van deze gebeurtenissen werd gegeven, luidde als volgt. De Sowjetmaatschappij werd bedreigd door een enorme samenzwering, aangevoerd door Trotski en andere in ongenade gevallen politieke leiders. In nauwe samenwerking met de geheime diensten van Duitsland, Polen, Engeland en Japan, hadden de samenzweerders het voorzien op het leven van de Russische topleiders, zij stuurden aan op een restauratie van het kapitalisme, organiseerden sabotage-daden tegen het economische systeem, en zochten een oorlog te ontketenen waarin de Sowjet-Unie de verliezende partij zou zijn. De samenzwering was opgerold, de leiders hadden bekend, een behoorlijk proces en een rechtvaardige straf gekregen, dit alles tot volle tevredenheid van de Russische bevolking. Afgezien van enkele doodvonnissen, was er een — niet al te groot — aantal burgers naar kampen gestuurd, waar zij de kans kregen door arbeidstherapie hun leven te beteren en zich te rehabiliteren in de ogen van hen, wier vertrouwen zij hadden beschaamd.

Deze officiële interpretatie is in de Sowjet-Unie zo'n twintig jaar van kracht geweest en werd destijds ook in het westen voor waar gehouden door vele vooraanstaande mensen van wie, met een paradox van Oscar Wilde, gezegd mag worden dat zij blijkbaar alles konden geloven, mits het maar volstrekt ongelofelijk was. Pas na de 'onthullingen' van Chroesjtsjow in 1956 kwamen zij tot de ontdekking dat de beweerde samenzwering nimmer had bestaan en dat een schrikbewind van welhaast kosmische afmetingen jarenlang onder alle lagen van de bevolking dood en verderf had gezaaid.

Er waren in het westen — en zoals men nu weet, ook in Rusland — velen die geen geloof hechtten aan de stalinistische lezing lang voordat deze door Chroesjtsjow werd geabandonneerd. Allen die de procesverslagen met een kritisch oog hadden bekeken en kennis hadden genomen van de zich opstapelende herinneringen van voormalige gevangenen zoals Buber-Neumann en Weissberg, of van 'overlopers' als Krivitskij en Orlov, wisten wel beter. Al dit materiaal als 'anti-Sowjet laster', werd door westerse specialisten kritisch gezeefd en vergeleken en vond zijn weg in publikaties als *Forced Labor in Soviet Russia* van D. J. Dallin en B. I. Nicolaevsky (London, 1947), *Russian Purge and the Extraction of Confession* van F. Beck en W. Godin (New York, 1951), *Ritual of Liquidations: the Case of the Moscow Trials* van N. Leites en E. Bernaut (Glencoe III, 1964). Sedert de ontluistering van Stalin, en vooral in de jaren 1961-1964, is in de Sowjet-Unie een groot aantal artikelen, mémoires en bellettristische werken verschenen, waarin de juistheid werd bevestigd van wat de 'anti-Sowjet lasteraars' veel eerder hadden geschreven.

Het mag de Britse sowjetoloog Robert Conquest als een buitengewone verdienste worden aangerekend dat hij deze ontzagwekkende hoeveelheid materiaal, oud en nieuw, binnen en buiten de Sowjet-Unie gepubliceerd, op minutieuze wijze heeft verwerkt tot wat ongetwijfeld geruime tijd het standaardwerk op dit gebied zal zijn. De belangstellende lezer is voor de bestudering van verschillende aspecten van de Grote Terreur nu niet langer aangewezen op vele, in kwaliteit zeer uiteenlopende boeken en boekjes, maar kan voortaan alle relevante informatie opdoen uit dit unieke werk van Conquest. Weliswaar wordt hiervoor nog de nodige inspanning van de lezer gevergd, want het gaat om een boek van meer dan 600 zeer dicht bedrukte bladzijden. Bovendien, ondank (of misschien juist dank zij) Conquest nuchter registrerende schrijftant is zijn verhaal, vergeleken waarbij de schokkendste misdaadroman een zoetsappige 'bedside story' is, zo enerverend dat het onmogelijk in één ruk is uit te lezen, ook al zou men daartoe fysiek in staat zijn.

Er is in het boek een belangrijk punt waarop wat nader dient te worden ingegaan. In zijn voorwoord schrijft Conquest dat het in zijn bedoeling lag een samenhangend en zo volledig mogelijk verslag te geven van de Grote Terreur. Nu kan grif worden toegegeven dat hij daarin tot op aanzienlijke hoogte is geslaagd. Maar ook na lezing van dit boek blijven nog vele vragen open, die slechts beantwoord zouden kunnen worden indien het Sowjetregime volledige opening van zaken zou geven. Daar ziet het echter op het ogenblik zeker niet naar uit. Van Chroesjtsjow kon men nog aannemen dat hij zijn beloften om naar bepaalde zaken een nader onderzoek te doen instellen, eens zou inlossen. Maar sinds zijn verdwijning van het toneel stuit elke poging om meer te geven dan een catalogus van Stalins misdaden en deze in een politiek zinvol verband te plaatsen, op een muur van officieel stilzwijgen. Van de tegenwoordige machthebbers die zelf een terreursysteem, weliswaar van geringer afmetingen dan dat van Stalin, in stand houden, kan nauwelijks een bijdrage worden verwacht tot het onderzoek naar de Grote Terreur. Zolang nu Stalins politieke nazaten het verhaal van de grote, door Trotski aangevoerde samenzwering niet

openlijk naar het rijk der fabelen verwijzen, zullen de officiële archieven gesloten blijven. Dit impliceert dat in studies als die van Conquest de schrijver op vele vragen van kardinaal belang het antwoord schuldig zal moeten blijven en dat zijn interpretatie soms noodzakelijk het karakter draagt van wat met een fraaie term wel genoemd wordt 'learned speculation'. Afgaande nu op de grote stelligheid waarmee in *The Great Terror* soms zeer verregaande conclusies worden getrokken, lijkt het of Conquest bij wijlen vergeet dat speculaties, hoe geleerd deze ook mogen zijn, toch speculaties blijven. In het bijzonder geldt dit voor zijn beschrijving van de aan de zuiveringen voorafgaande machtsstrijd, waarin hij als Kremlinoloog buitengewoon geïnteresseerd is. Toegeven, zijn interpretatie van de moord op Kirow klinkt zeer aannemelijk: anno 1934 bestond er in de stalinistische factie een door Kirow aangevoerde stroming die aandrang op een beperking van Stalins macht en een matiging van diens politieke koers. Daarop liet Stalin Kirow uit de weg ruimen, waarmee twee vliegen in één klap werden geslagen. Enerzijds bevrijdde de autocraat zich daarmee van een lastig obstakel. Anderzijds had Stalin, door de moord zijn voormalige tegenstanders van Links en Rechts in de schoenen te schuiven, een uitgezocht voorwendsel om al zijn vijanden, werkelijk en vermeende, te likwideren.

Het is waar dat destijds Chroesjtsjov in bepaalde uitlatingen steun heeft gegeven aan deze en andere veronderstellingen aangaande *dessous* van de stalinistische terreur. Maar het zijn en blijven vooraansnog veronderstellingen. Door de wijze nu waarop Conquest deze en andere omstreden kwesties formuleert, zou de lezer van *The Great Terror* licht kunnen gaan denken dat hierover nu wel het laatste woord is gezegd. Voor de goede verstaander is het echter duidelijk dat de auteur geenszins heeft bedoeld een grotere zekerheid te suggereren dan door de feiten is gewaarborgd. Dit blijkt heel duidelijk waar in de bibliografische notitie, aan het eind van het boek, de lezer sommige nieuw verworven zekerheden — terecht — weer worden ontnomen. Bijvoorbeeld, van de belangrijkste bron voor onze kennis van de kwestie Kirow, de door de Mensjewiek Nicolaevsky vervaardigde *Brief van een oude bolsjewiek*, wordt hier gezegd dat deze beschouwd moet worden als niet meer dan de neerslag van toentertijd in Moskouse partijkringen circulerende verhalen!

In verband met het feit dat Conquest niet steeds consequent handelt als het er om gaat veronderstellingen en speculaties als zodanig aan te duiden, is het nuttig te herinneren aan wat hij hierover heeft gezegd in een vroeger werk, *Power and Policy in the USSR: the Study of Soviet Dynasties* (London 1961, '62). In een inleiding tot dit hoogst interessante, maar uiterst speculatieve boek schreef hij dat het de auteur zowel als de lezer al te zeer zou vermoeien indien elke hypothese zou worden ingeleid met uitdrukkingen als 'naar het lijkt' of 'mag wellicht worden geconcludeerd' etc. Maar, zo voegde hij hier waarschuwend aan toe, het feit dat deze reserves soms ontbreken 'betekent niet noodzakelijk dat een bewering categorisch is' (p. 16). De strekking van deze opmerking kan, dunkt ons, zonder bezwaar van de auteur worden uitgebreid tot de Kremlinologische speculaties die in *The Great Terror* zijn neergelegd.

Tenslotte: van Conquests boek is hier genoeg gezegd om aannemelijk te maken dat men hier te maken heeft met een publikatie die alles wat in het westen op dit gebied is verschenen, in de schaduw stelt.

H. L. VERHAAR

¹ Zie *Internationale Spectator* (Oosteuropese serie) van 22 april 1967 voor een bespreking van Nicolaevsky's boek *Power and the Soviet elite*, waarin wordt ingegaan op de historische waarde van de brief.

TER RECENSIE ONTVANGEN PUBLIKATIES

De redactie kan zich door gebrek aan plaatsruimte gedwongen zien niet alle ontvangen publikaties te doen recenseren en behoudt zich het recht voor uit onderstaande lijst indien nodig een keuze te maken. Daarbij zal voorrang worden gegeven aan Nederlandse politicologische publikaties en aan werken die voor de politicologie in het algemeen van belang zijn.

Bahr, Hans Eckehard, red., *Wereldvrede en revolutie*. Politiek-theologische analyses.

Utrecht etc. (Bruna), 1969. — 214 p.

Benoemen of kiezen. Een terreinverkennde enquête over opvattingen van Arnhemse kiesgerechtigden inzake de benoeming of verkiezing van de burgemeester.

Nijmegen (Inst. voor Politicologie, Katholieke Universiteit), 1969. — 22 p en tabellen.

Bodenheimer, Susanne J., *Political Union*. A microcosm of European politics, 1960–1966.

Leiden (Sijthoff), 1969. — 229 p. f 29,50.

Brasz, H. A., A. Kleijn, J. in 't Veld en D. A. P. W. van der Ende, *Inleiding tot de bestuurswetenschap*.

's-Gravenhage (VUGA), (1969). Tweede herziene druk. — 440 p. f 35,90.

Burns, Arthur Lee, *Of powers and their politics*. A critique of theoretical approaches.

Englewood Cliffs, N. J. (Prentice Hall), 1969. — 299 p. 75 sh.

Carib, Informatiebulletin voor Suriname en het Caribisch gebied.

Uitgave van het Surinaams aktiekomité te Rotterdam, postbus 1952. Rotterdam vol. 1 (1969), nr. 1 (juli 1969).

Coyle, David Cushman, *The United Nations and how it works*. Revised edition with a foreword by Arthur J. Goldberg.

New York etc. (Columbia U. P.), 1969. — 256 p. 67/6 sh.

Dekker, E., *Overheidsvoorlichting in de verzorgingsmaatschappij*.

Rotterdam (Bronder), 1969. — 536 p.

Democracy — Industrial — in the Netherlands: a seminar. (Papers by) P. H. van Gorkum, P. I. D. Drenth, Ch. J. de Wolff, J. J. Ramondt, M. R. Gils, H. verwey—Jonker.

Meppel (Boom), 1969. — 122 p. f 11,50.

Depré, Roger (en) Hugo van Hassel, *Management in het lokale bestuur*.

Brussel (BRT, Nederl. Televisieuitzendingen), 1969. — 71 p.

Essays — Columbia — in International Affairs volume IV. The Dean's Papers 1968. By students of the faculty of international affairs Columbia University. Edited by Andrew W. Cordier. New York etc. (Columbia U.P.), 1969. — 295 p. 90 sh.

Hartog, F., *Verdelingspolitiek*.

Leiden (Stenfert Kroese), 1969. — 160 p. f 17,50.

Jong, L. de, *De geheime contacten met België, Frankrijk en Engeland in de neutraliteitsperiode, september 1939—mei 1940*.

Amsterdam (Noord-Hollandsche), 1969. — 17 p.